

İSLAM MEDENİYETİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Islamic Civilization Studies

e-ISSN: 2149-0872

Cilt/Volume 9 - Sayı/Issue 2 - Aralık/December 2024:

Tanzimat Sonrası Eski ve Yeni Arasında Bir Manzum Metin: Beratlı Mahmud Mahir'in Terennüm'ü

*A Verse Text Between Old And New After Tanzimat: Beratli Mahmud Mahir And His
Terennum*

Metin YILDIRIM

Dr. Millî Eğitim Bakanlığı Dr. Ministry of Education

suhanperver@windowslive.com Orcid: 0000-0001-5066-302X

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

15.10.2023

Kabul Tarihi / Accepted

30.04.2024

Atıf/Cite: Metin Yıldırım, "Tanzimat Sonrası Eski ve Yeni Arasında Bir Manzum Metin: Beratlı Mahmud Mahir'in Terennüm'ü", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 9/2 (2024), 187-220.
<https://doi.org/10.20486/imad.1376472>

Etik Beyanı/Ethical Statement: En az iki hakem tarafından değerlendirilmiş ve iThenticate ile %15'ten az benzerlik oranına sahip olduğu belgelenmiştir./Reviewed by at least two referees and iThenticate documented that the rate of similarity to another texts did not pass 15%.

Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
Licensed Under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

Osmanlı bürokrasisinde önemli görevler üstlenen devlet adamlarının bir kısmı, ilmî ve edebî yönleriyle temayüz etmişlerdir. Bunlardan biri de son devir Osmanlı bürokratlarından olan ve Millî Mücadele Dönemi'nde Çanakkale, Sakarya, Afyon gibi merkezlerde mutasarrıflıklarda bulunmuş olan Beratlı Mahmud Mahir Bey'dir. Anadolu'nun kurtuluş mücadelesinde padişaha bağlı kalmayı tercih eden Mahmud Mahir Bey, cumhuriyetin ilanından sonra Millî Mücadele aleyhtarı olması hasebiyle Yüzellilikler listesine alınarak sürgün edilmiştir. On beş yıl sonra çıkarılan af yasasıyla itibarları iade edilen Yüzelliliklerden bir kısmı yurda dönmüş ancak Mahmud Mahir Bey'in akıbeti meçhul kalmıştır. Beratlı Mahmud Mahir Bey'in edebiyat tarihlerinde ismi zikredilmeyen ve bu çalışmanın ana konusunu oluşturan *Terennüm* adlı küçük çaplı manzum bir eseri bulunmaktadır. Bu eserin dikkat çekici yönü hem şekil hem de muhteva olarak Tanzimat sonrası yenileşme dönemiyle klasik dinî şiir geleneğimizin özelliklerini bir arada barındırmasıdır. Eserin ağırlık noktasını, Batı kaynaklı fikir hareketleri neticesinde düşünce ve edebiyat dünyamızda görülmeye başlanan pozitivist zihniyete karşı, tabiata ve kâinata hayret penceresinden bakılarak Allah'ın varlığının ve yüceliğinin şiir diliyle delillendirilmesi oluşturmaktadır. Eser üzerinde yaptığımız bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Tanzimat şiirinde yaşanan zihni dönüşümlere değinilecek, ilk bölümde yazarın biyografisi genel hatlarıyla ortaya konulacak, ikinci bölümde eserin şekil, muhteva, dil ve üslup özellikleri incelenerek güçlü ve zayıf yönleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Son bölümde ise eserin metni çevriyazıyla sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Yenileşme Dönemi, Beratlı Mahmud Mahir, Terennüm, Tabiat.

Abstract

Some of the statesmen who assumed important positions in the Ottoman bureaucracy distinguished themselves with their scientific and literary aspects. One of them is Beratlı Mahmud Mahir Bey, who was a late Ottoman bureaucrat and served as governor in centers such as Çanakkale, Sakarya, and Afyon during the Millî Mücadele. Mahmud Mahir Bey, who preferred to remain loyal to the sultan in the liberation struggle of Anatolia, was exiled by being included in the list of Hundred and Fifties after the declaration of the republic because he was against the Millî Mücadele. Some of the Hundred and fifties, whose reputations were restored with the amnesty law enacted fifteen years later, returned to the country, but the fate of Mahmud Mahir Bey remained unknown. Beratlı Mahmud Mahir Bey has a small-scale verse work called Terennum, whose name is not mentioned in literary histories and which constitutes the main subject of this study. The remarkable aspect of this work is that it combines the features of the post-Tanzimat reform period and our classical religious poetry tradition, both in form and content. The focus of the work is to prove the existence and majesty of Allah through the language of poetry by looking at nature and the universe from the perspective of wonder, against the positivist mentality that has begun to be seen in our world of thought and literature as a result of western-based intellectual movements. This study we have done on the work consists of four parts. In the introduction part, the mental transformations experienced in Tanzimat poetry will be touched upon, the author's biography will be revealed in general terms in the first part, and in the second part the work's form, content, language, and style features will be examined and its strengths and weaknesses will be tried to be determined. In the last section, the text of the work will be presented in transliteration.

Keywords: Turkish Islamic Literature, Reform Period, Beratli Mahmud Mahir, Terennum, Nature.

Giriş

Tanzimat'ın hemen akabinde bütün kurumlarıyla Batı'ya yönelen Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısında Batılı düşünce sistemlerinin etkisiyle kültürel bir ayrışma ortaya çıkmaya başlamıştır. Kayıtsız şartsız Batılılaşmaya hevesli yenilikçi kesim ile geleneği korumaya çalışan muhafazakâr kesim arasında bir ikilik baş göstermiştir. Bu dönemi ele almış edebiyat tarihçilerimizden olan Tanpınar, her şeyin ötesinde bir medeniyet değişikliği meselesi olarak değerlendirdiği bu ikiliği “medeniyet krizi” olarak tanımlamaktadır.¹ İlk planda bu krizden en derin etkilenen aydın ve sanatçılarda görülmeye başlamıştır. Onların bir kısmı mensubu oldukları medeniyetle ilgili tereddütler yaşamışlar, bir kısmı da dünya görüşlerini bir kenara bırakmışlar ya da büsbütün reddetmişlerdir.

Yeniliğin ve değişimin savunucuları olan bu aydın ve sanatçılar, Osmanlı toplumunda evrensel değerleri yerleştirmek, halkı bilinçlendirmek, insanların maddi yaşam standartlarını ve entelektüel seviyelerini yükseltmek kaygısı gütmüşlerdir.² Sosyal faydayı esas alarak halk için sanat yapan aydınlar, ilk planda bilim ve edebiyatı bir araç olarak görmüşler ancak zamanla kendilerini seçkin bir yaklaşımla modernitenin sözcüsü ve savunucusu olarak konumlandırmışlardır. İlerleyen süreçte topluma karşı herhangi bir sorumlulukları olmadığını ileri süren bu seçkin yazarlar, toplumculuğu reddetmişlerdir. Düzen karşıtı bu bireysel anlayışları, onları kendi toplumlarına ve kültürlerine yabancılaştırmış, o dönemde Batı çevrelerinde revaçta olan fikir akımlarından pozitivistimin yoğun etkisi altına sokmuştur. Neticede meydana gelen sosyal ve kültürel yabancılaşmadan kurtulmak isteyen birçok aydınımızın duruma çare bulma arayışları, edebiyatımızın sonraki dönemlerine damga vuracak olan fikir akımlarının benimsenmesinin yolunu açmıştır.³

Batı medeniyetinin pozitivistim kaynaklı maddeci zihniyeti, hayatın bütün alanlarında olduğu gibi sanat dallarında da baskın bir karaktere sahiptir. Günümüzde modernite adına etikten sanat ve siyasete, ontolojiden epistemolojiye kadar gözlenen her şey, kökenini modern felsefede bulmaktadır. Üstelik modern felsefenin, teoloji ve hikmetle rekabete giriştiği hatta zaman zaman bunlara karşı düşmanlık beslediği de görülmektedir.⁴ Batı düşüncesinin karakteristiği hâline gelen bu seküler yaklaşım, zaman

---

¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, “Türk Edebiyatında Cereyanlar”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, haz. Zeynep Kerman (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998), 101-127.

² Kemal Karpat, konuyu etraflıca ele aldığı çalışmasında “İnsanın kendi selameti için eğitilmesi ve dönüştürülmesi gerektiği fikri, İbrahim Şinasi, Münif Paşa, Ahmet Mithat ve edebiyatta sosyal düşünceyi temsil eden daha birçok orta sınıf mensubu erken modernist yazarın temel meselesiydi.” demektedir. Kemal Karpat, *Edebiyat ve Toplum* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), 173.

³ Karpat, *Edebiyat ve Toplum*, 173.

⁴ Seyyid Hüseyin Nasr, *Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 180.

içinde sanatçıların ilahi olandan kopuşuna yol açmıştır. Materyalist tabiat anlayışına sahip modern insan, tabiatı ele geçirilecek bir nesne olarak görmüş, Tanrı'yı tabiatın söküp atarak insan ve tabiat arasındaki dengeyi bozmuştur. İnsan ve tabiat arasındaki bu dengesizliğin asıl sebebi ise insan ve Tanrı arasındaki uyumun bozulmasından kaynaklanmaktadır.⁵ Batı'da insan ve tabiat arasındaki manevi ilişkinin doğurduğu mistik bağın kopması, Tanzimat Dönemi'nde Batı'yı örnek alan sanatçılarımızda da görülmeye başlamıştır. Akif Paşa (ö. 1845), Şinasi (ö. 1871), Sadullah Paşa (ö. 1891) gibi aydın ve sanatçıların eserlerinde ilk belirtileri görülen bu ayrışma Abdülhak Hamit (ö. 1937) gibi Tanzimat'ın ikinci dönem sanatçılarındaki daha etkili olmaya başlamıştır.

Bu makalenin konusunu oluşturan *Terennüm* adlı eserinden anlaşıldığına göre Beratlı Mahmud Mahir Bey, edebiyat ve düşünce hayatımızda baskın olan yukarıdaki eğilimlere itibar etmemiş; biçimsel olarak "yeni"ye açtığı eserini muhteva olarak kendi şiir ve hikmet geleneğinin ölçüleriyle meydana getirmiştir. İleride inceleneceği üzere, edebî yönden iddialı bir eser olmasa da bu eserin makalemizde ele alınmasını gerektiren en önemli yönü, Tanzimat'la başlayan Batı kaynaklı yeni şiir anlayışına biçim ve üslup açısından katılmakla birlikte zihniyet olarak geleneksel edebiyat ve düşünce anlayışına bağlı kalmasıdır.

1. Beratlı Mahmud Mahir Bey'in Hayatı

Beratlı Mahmud Mahir Bey hakkında ansiklopedi ve tezkirelerde herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Hakkında bilgi bulunan *Sicill-i Osmani Zeyli*⁶ ve *Yeni Mülkiye Tarihi*⁷ adlı biyografik nitelikli eserlerdeki veriler de birbirinin tekrarı mahiyetindedir. Mülkiye mezunu olan Beratlı Mahmud Mahir Bey, en yüksek mutasarrıflık olmak üzere devletin çeşitli kademelerinde uzun süre bürokrat olarak görev yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin arşivcilik geleneğinin bir gereği olarak her devlet memurunun sicil kayıtlarının saklanması, Beratlı Mahmud Mahir Bey hakkında bugün için kâfi sayılabilecek miktarda bilgiye ulaşmamızı sağlamıştır. Yukarıda adı geçen biyografik eserlerin ikisi de sicil defterlerinden elde ettikleri aynı malumatı paylaşmışlardır. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri'nde yaptığımız araştırmada da Mahmud Mahir Bey hakkında bazı resmî belgelere ulaştık. Mahmud Mahir Bey'in aşağıda verdiğimiz biyografisi bu üç kaynaktaki bilgilere dayanılarak oluşturulmuştur.

⁵ Seyyid Hüseyin Nasr, *İnsan ve Tabiat* (İstanbul: Yeryüzü Yayınları, 1982), 18.

⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmani Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*, haz. Mustafa Keskin (Ankara: TTK Yayınevi, 2008), 11/33,34.

⁷ Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler* (Ankara: Mars Matbaası, 1969) 3/334-336.

Beratlı Mahmud Mahir Bey, hicri 1275'te (1858) Arnavutluk'un Berat şehrinde doğmuştur.⁸ Babası Halvetî⁹ şeyhlerinden Kethüda-zâde diye bilinen Şeyh Musa Efendi (ö.?), annesi ise Hamide Hanım'dır. İlk ve orta tahsilini Berat Rüştîyesi'nde yaptıktan sonra lise öğrenimini Mülkiye'nin idâdî kısmında tamamlamıştır. Berat Rüştîyesi'ne muallim muavini olarak tayin edilen Mahmud Mahir Bey, öğrenci olarak Mülkiye'ye girmeden önce 3 Temmuz 1879'dan 28 Ağustos 1883'e kadar Berat Rüştîyesi'nde bu görevi ifa etmiştir. 19 Ağustos 1883'te görevinden istifa eden Mahmud Mahir Bey, İstanbul'a gelerek Mekteb-i Mülkiye'ye kaydolmuş, 8 Ekim 1888'de¹⁰ ise Mülkiye'nin yüksek kısmından "pekiyi" dereceyle sınıfının ikincisi olarak mezun olmuştur.¹¹ Mezuniyetinden sonra 21 Aralık 1888'den 15 Temmuz 1889'a kadar Basra vilayetinde arkeolojik kazılar yapan Fransa'nın Bağdat Konsolosu M.C. de Jacques'ın yanında, ücret ve harcırahı Fransa'nın İstanbul Büyükelçiliği'nden ödenmek suretiyle çalışmaya başlayan Mahir Bey'in, bu tarihten sonra imparatorluk coğrafyasının çeşitli merkezlerinde birçoğu kısa sürecek olan devlet memuriyeti görevi başlamış oldu. Mahmud Mahir Bey, devlet hizmetine 1889'da Manastır İdâdîsi müdürlüğüyle birlikte tarih ve coğrafya muallimliklerine tayin edilerek başlamıştır. Buradan aynı yıl İzmir vilayeti maiyet memurluğuna gönderilmiş ve burada tamamladığı kaymakamlık stajından sonra 2. Meşrutiyet'in ilanına (1908) kadar kaymakam olarak sırasıyla şu görevlerde bulunmuştur: 1890'da Köyceğiz (İzmir), 1891'de Çal (İzmir), 1892'de Kolonya (Yanya), 1893'te Peklin (Bulgaristan?), 1895'te İncesu (Kayseri), 1896'da Develi (Kayseri), 1899'da İskenderun, 1900'de Kalimnos (Cezayir), 1901'de Yenipazar (Kosova), 1901'de Nevşehir, 1902'de Ayvalık (Bursa) ve Aynaroz (Selanik), 1903'te ise Sayda (Beyrut) kazalarında görev

⁸ Osmanlı arşivlerinde yer alan DH.SAİDd 25-395 numaralı belgede "Mahmud Mahir Efendi, 1275 Berat doğumlu, Şeyh Musa Efendi'nin oğlu." bilgisi yer almaktadır.

⁹ Çankaya, *Mülkiyeliler*, 334. Pakalın, Celveti şeyhi demektedir. Pakalın, *Sicill-i Osmani*, 33.

¹⁰ Mahmud Mahir Bey, 25 yaşında girdiği Mülkiye'den 30 yaşında mezun olmuştur. Bu, o devir için ileri sayılabilecek bir yaş demektir. Nitekim mezunları hakkında yaptığımız araştırmaya göre 1888'de Mülkiye'den mezun olan 59 öğrencinin yaş olarak en küçüğü 1871, en yaşlısı ise 1858 (Mahmud Mahir Bey) doğumludur. Öğrencilerin kahir ekseriyeti (45 öğrenci) 1866 ve sonrası doğumludur.

¹¹ Ali Çankaya, Mahmud Mahir Bey'in mezuniyeti ve başarısıyla ilgili o günlerde *Mizan Mecmuası*'nda bir yazı çıktığını belirtmektedir. O bölümü aynen alıntılıyoruz: "Mekteb-i Mülkiyye-i Şahane'den 2. olarak çıkan Mahmud Mahir Efendi dahi medrese-nişin bakeslerden (medrese köşelerinde oturarak öğrenim yapan kimsesizlerden) olduğu hâlde, Mekteb-i Mülkiyye'ye girmek maksadıyla yaya olarak Yanya'dan Selanik'e ve oradan Dersaadet'e (İstanbul'a) gelmiş idi. Rüştîye'den şahadetnameli ve Coğrafya ve Fransızca tahsili olmadığı cihetle Mülkiye'ye kabul olunmamış idi. Biçarenin hemen zabt etmekden aciz kaldığı eşk-i teessürü (gözyaşları) muallimlerden birinin rikkatine dokunup Mekteb Müdiriyyeti'ne tavassut ile mumâileyh'i Mekteb'e kaydettirmiş idi. Mahmud Efendi dahi, bulunduğu şubeden birinci olarak terfi-i sınıf ettiği için, bir sene sonra Mekteb'e meccanen leyli (Parasız yatılı) olarak kabul edilmiş idi. Sonunda işte böyle "Aliyyül'a'la" derecede me'zun oldu." *Mülkiyeliler*, 266.

yapmıştır. Bu son görevindeyken 10 Ekim 1905'te azledilen Mahmud Mahir Bey, üç yıla yakın bir süre açıkta kaldıktan sonra 23 Temmuz 1908 tarihinde 2. Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından mutasarrıflık görevine terfi ettirilmiştir. Mutasarrıf payesi ile sırasıyla 1908'de Necid (Hicaz), 1909'da Hudeyde (Basra), 1911'de Dedeğaç (Edirne) sancakları mutasarrıflıklarına gönderilmiştir. Dedeğaç'tan 19 Eylül 1912'de kendi memleketi olan Draç (Arnavutluk) sancağı mutasarrıflığına nakledildiyse de Balkan Harbi'nin patlak vermesiyle buradaki görevine gidemeyerek İstanbul'a dönmek zorunda kalmış ve 14 Aralık 1912'den itibaren açık maaşı almaya başlamıştır.¹²

Arnavutluk İsyanı'nda¹³ yer aldığı iddiasıyla Hükûmet-i Askeriye tarafından örfi idare dışına çıkarılarak mazuliyet maaşı kesilmiştir. Aleyhindeki bu ithamlara karşı Mısır Komiserliği aracılığıyla yaptığı müracaat ve müdafaası haklı görülen Mahmud Mahir Bey'in İstanbul'a dönmesine izin verildiği gibi 1 Ekim 1913'ten itibaren kendisine tekrar mazuliyet maaşı bağlanmıştır. 1 Mayıs 1915 tarihinden itibaren emekliye sevk edilen Mahmud Mahir Bey bu esnada 57 yaşındadır. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nden sonra çıkarılan "Vali, mutasarrıf emeklilerinden olup da hizmetlerinden istifade umulanların Meclis-i Vükelâ kararıyla tekrar memuriyete alınmaları" hakkındaki kanun mucibince kendisinin tekrar devlet görevi başlamış, o sırasıyla 16 Aralık 1918'de Mersin, 27 Şubat 1919'da İzmit, 24 Nisan 1919'da Gelibolu ve 2 Haziran 1919'da Afyonkarahisar sancakları mutasarrıflıklarına tayin edilmiştir.¹⁴

Son görev yeri olan Afyonkarahisar mutasarrıflığı, Mahmud Mahir Bey'in sonraki hayatı için bir nevi dönüm noktası olmuştur. Buraya atanmasından bir süre önce başlamış olan Millî Mücadele'yle ilgili bazı tereddütler yaşadığı anlaşılan Mahmud Mahir Bey, bürokratik teamüller yüzünden olsa gerek Anadolu hareketine katılmayı göze alamamış ve emri altında bulunduğu İstanbul Hükûmeti'ne bağlı kalarak saltanat taraftarı bir tutum sergilemiştir. Millî Mücadele aleyhinde faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle Kuvâ-yi Milliyeciler'in aldığı tedbirler sonucunda mutasarrıflık vekaletini Afyon kadısına bırakmak zorunda kalmış, 2 Kasım 1919'da görevinden ayrılarak İstanbul'a dönmüştür. Bir müddet açık maaşı alan Mahmud Mahir Bey, 6 Eylül 1920'de son görev yeri olan Çanakkale sancağı mutasarrıflığına getirilmiştir. "Bazı esbâb-ı idâriyyeye binâen devâm-ı memuriyyeti gayr-i câiz görüldüğünden ileride münasip bir mahalle tayîn edilmek üzere ..." ¹⁵ denilerek 30 Kasım 1921'de bu vazifeden azledilmek suretiyle ayrılmıştır.

¹² Çankaya, *Mülkiyeliler*, 335; *Sicill-i Osmani*, 33.

¹³ Balkan Savaşı'nın nedenlerden sayılan Arnavut isyanı ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Suat Zeyrek, "II. Meşrutiyet'te Demokratik Muhalefetin Sonu: Arnavut İsyanları ve Sonuçları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 33/2 (2012), 299-336.

¹⁴ Çankaya, *Mülkiyeliler*, 335; *Sicill-i Osmani*, 33.

¹⁵ Çankaya, *Mülkiyeliler*, 336.

Tekrar İstanbul'a dönen Mahmud Mahir Bey, bu tarihten sonra mütareke yılları boyunca sarayda şehzade muallimliği yapmıştır.¹⁶

Millî Mücadele'nin zaferle kazanılmasından ve Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra TBMM'nin gündemindeki öncelikli konulardan birisi, muhaliflerin durumunun görüşülmesi olmuştur. Uzun süren görüşmeler neticesinde İstanbul Hükûmeti, padişah yanlıları ve itilaf devletleri ile iş birliği yapanlar arasından ilk etapta seçilen 600 kişilik bir liste daha sonra 150 kişiye düşürülmüş ve bunlar Türkiye Cumhuriyeti'nden sürgün edilmiştir.¹⁷ Mahmud Mahir Bey de bu listenin "Mülkiye ve Askeriyeden" olanlar başlığı altında 53. sırada "Esbak Çanakkale Mutasarrıfı Mahmud Mahir" şeklinde yer almıştır.¹⁸

Mahmud Mahir Bey'in ne şekilde ve nereye sürgün edildiğine dair kaynaklarda ve Yüzellilikler hakkında yapılmış tez çalışmalarında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yalnızca bir çalışmada¹⁹ bir belgeye dayandırılmadan Mahmud Mahir Bey'in aftan önce Mısır'da öldüğü belirtilmektedir. Bu bilgi, Mahmud Mahir Bey'in şehzade hocalığı yaptığı ve hanedan üyelerinin birçoğunun yurtdışında yaşayacakları ülke olarak Mısır'ı tercih ettikleri bilgisi göz önüne alınacak olursa makul görünmektedir. Cumhuriyet'in kuruluşunun on beşinci yılı münasebetiyle 28 Haziran 1938'de TBMM'de kabul edilen 3961 sayılı Af Kanunu, 16 Temmuz 1938'de Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanunun ikinci maddesi Yüzellilikler'le ilgili olup bunların yurda dönmelerinin önündeki yasal engel bu kanunla kaldırılmış oldu.²⁰ Bu yasayla hayatta olan Yüzellilikler'in Çerkez Ethem gibi dönmeyi kabul etmeyen birkaçı hariç hemen hepsi yurda dönmüşken Mahmud Mahir Bey'in akıbeti meçhul kalmıştır. Buraya kadarki bilgiler doğrultusunda onun, 1923-1938 yılları arasında, yaşının da ilerlemiş olduğu hesaba katılacak olursa muhtemelen Mısır'da öldüğüne hükmetmek, aksi ispatlanana kadar akla yatkın görünmektedir.

1902'de "Saniye" rütbesinin 2. sınıfına terfi eden, 1906'da 3. rütbeden "Osmani" nişanı ile taltif edilen Mahmud Mahir Bey'in, sicilinde anadili olan Arnavutçadan başka iyi seviyede Fransızca ve Arapça bildiği de belirtilmektedir.²¹ *Terennüm*'de yer alan Farsça yazılmış bir şiirinden bu dile de şiir yazacak kadar hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

---

¹⁶ Hakkı Tarık Us, *Elli Yıl -Son Asır Türk Muharrirlerinin Jübile Merasimi Hatırası-* (İstanbul: y.y 1943), 68; Çankaya, *Mülkiyeliler*, 336.

¹⁷ Ahmet Yusuf Yılmaz, *Cumhuriyetin Sürgünleri Yüzellilikler* (Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 103.

¹⁸ Çankaya, *Cumhuriyetin Sürgünleri Yüzellilikler*, 118.

¹⁹ Emin Karaca, *150'likler* (İstanbul: Altın Kitaplar, 2005), 69.

²⁰ Şaduman Halıcı, *Yüzellilikler* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 267.

²¹ Çankaya, *Mülkiyeliler*, 336.

2. Mahmud Mahir Bey'in Eserleri

Mahmud Mahir Bey'in elimizde bulunan tek eseri bu makalenin konusunu oluşturan *Terennüm* adlı küçük manzum risalesidir. Yukarıda onun biyografisi aktarılırken faydalanılan iki kaynakta da tek eserinin *Terennüm* olduğu bilgisi, sicil kaydına dayanılarak tekrarlanmaktadır.²² Ancak konuyla ilgili elde ettiğimiz bazı veriler bu bilgiye şüpheyle yaklaşılması gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Şöyle ki her ne kadar kaynaklarda onun tek eserinin *Terennüm* olduğu belirtilse de başka eserlerinin olabileceği ihtimaline binaen yaptığımız araştırmalarda bazı ipuçlarına ulaşılmıştır. Hakkı Tarık Us'un *Ellî Yıl*²³ adlı çalışmasında Mahmud Mahir Bey hakkında şu kayda yer verdiği görülmüştür:

“Mahmud Mahir: Beratlı Şeyh Musa'nın oğlu; mülkiyeden çıkmış. O zamanın mecmualarına serpilmiş birçok yazıları arasında *Terennüm* adlı bir de risalesini görüyoruz. Osmanlı sarayının son günlerinde şehzade hocalığı eden bu zat kadromuzda yer alacaktı. Sağ mıdır, nerededir? Bilen çıkmadı.”²⁴

Bu alıntıdan hareketle hem dönemin ünlü yazarlarının bir araya getirildiği böylesine prestijli bir törende gözlerin Mahmud Mahir Bey'i aradığını öğreniyor hem de onun başka yazılarının da dönemin mecmualarında yayımlandığı bilgisine ulaşıyoruz. Bu malumat üzerine o dönemin dergilerini taradığımızda *Sebilü'r-reşad* dergisinde onun iki yazısını daha tespit ettik. Derginin 1 Safer 1337 (6 Kasım 1918) tarihli 15. cildinin 377. sayısının 235. sayfasında şu kayıt yer almaktadır: “Sabık Draç mutasarrıfı hakîm-i fâzıl Mahmud Mahir Beg biraderimiz şu yakınlarda mühim bir eser neşretmek üzeredir.” Bu haberin ardından yazıda, Mahir Bey'in yayımlanacak olan kitabının içindekiler bölümü olduğu gibi alıntılanmış ancak maalesef kitabın adına dair herhangi bir bilgi verilmemiştir. Buna göre kitap, içinde “*beşer, şuûr-ı tabii, felsefenin aczi, Farabi'nin tenakuzatı, vahiy, mucize*” gibi felsefi konuların ele alındığı toplam yirmi başlıktan oluşmaktadır. Dergi, bu bilgiyi verdikten sonra Mahmud Mahir Bey'in “*Lâyemûtiyet-i rûh*” başlıklı uzun bir yazısını da iki bölüm hâlinde, ilki bu bahsettiğimiz sayıda ikincisi ise 30 Safer 1337 (5 Aralık 1918) tarihli bir sonraki sayısında (cilt 15, sayı 381, sayfa 305.) yayımlamıştır. Bu noktada bir bilgiyi hatırlatmakta fayda var. Bu ikinci yazının yayımlanmasından tam 11

²² Çankaya, *Mülkiyeliler*, 336; Pakalın, *Sicill-i Osmani*, 34.

²³ Türk Basın Birliği başkanlarından Hakkı Tarık Us, aralarında Hüseyin Rahmi Gürpınar, Halid Ziya Uşaklıgil, Rıza Tevfik, Hüseyin Cahit Yalçın, İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Ebubekir Hâzım Tepeyran, Ahmed İhsan Tokgöz, Ömer Ferid Kam, Mehmed Ali Ayni, Veled İzbudak gibi önemli simalarının da bulunduğu, 1942 yılı itibarıyla Türk ilim, kültür ve basın hayatının yazarlıkta elli yılını doldurmuş 59 yazarı için bir jübile organize eder. Hayli ses getiren bu girişim dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in de katılımıyla görkemli bir törenle gerçekleşir. Bu organize, o günkü basının gündeminde önemli bir yer tutar. Bir yıl sonra bu organize *Ellî Yıl* adı altında kitaplaştırılır.

²⁴ Us, *Ellî Yıl*, 68.

gün sonra yani 16 Aralık 1918'de, 1 Mayıs 1915'ten beri emekliye sevk edilmiş bulunan Mahmud Mahir Bey, devletin memur ihtiyacı üzerine çıkarılan yukarıda bahsettiğimiz kanun gereğince tekrar göreve dönmüş ve Mersin mutasarrıflığına atanmıştı. Yani üç buçuk yıl emekli olarak İstanbul'da kalan Mahmud Mahir Bey'in dinî-felsefi içerikli bir kitabı daha vardır. Bu durumda, *Sebilü'r-reşad*'ın az önce bahsettiğimiz 5 Aralık tarihli sayısında onun çıkmak üzere olduğundan bahsedilen bu kitabı ya tekrar göreve çağrılmasından dolayı çıkmamıştır ya da eğer çıktıysa ve nüshaları bugüne ulaştıysa tespit edileceği günü beklemektedir. Her hâlükârda bugün elimizde bulunmasa bile Mahmud Mahir Bey'in başka eser veya eserlerinin de olduğuna hükmetmek yanlış olmayacaktır. Diğer yandan yakın zamanlarda yapılan iki tez çalışmasında da Mahmud Mahir Bey'in eserinden bahsedilmektedir. Bu tezlerden ilki²⁵ dönemin mecmuaları üzerine yapılmış olup ikincisi²⁶ ise şiir kitapları üzerine yapılmıştır.

3. *Terennüm*'ün İncelenmesi

Kütüphanelerde yaptığımız katalog taramalarında *Terennüm*'ün iki matbu nüshası tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde RE13435 demirbaş numarasıyla kayıtlı nüshadır. Diğeri, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Seyfettin Özege Bölümü'nde 0123830 demirbaş numarasıyla kayıtlı nüshadır. Marmara Üniversitesi nüshasının sayfa sayısı 17, Atatürk Üniversitesi nüshasının ise 14'tür. Marmara Üniversitesi nüshasının dijitalleştirilme sürecinde 4 ve 5. sayfalar mükerreren kaydedildiği için eserin sayfa sayısı katalogta 17 olarak gösterilmektedir. Halbuki *Terennüm*, 14 sayfadan oluşan matbu bir risaledir.

3.1. *Terennüm*'ün Muhteva Özellikleri

3.1.1. *Terennüm*'ün Adı ve Yazılış Tarihi

Eserin adının *Terennüm* olduğu, risalenin ilk sayfasının üst kısmında başlık şeklinde yazılmıştır. Başlığın hemen altında yer alan "*Te'emmeli su'ûra'l-kâ'inâti fe-*

²⁵ Hafize Bakay, *Ara Nesilde Üç Mecmua (Güneş, Gülşen, Şafak) Üzerine Bir İnceleme ve Seçilmiş Metinler* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 45. (Bu çalışmada "Mahmud Mahir'in Gülşen'de iki adet şiiri bulunmaktadır. Derginin birinci sayısında bulunan gazeli sansüre uğramıştır." bilgisi yer almaktadır. Mezkûr derginin 1. cildinin 3. sayısında yer alan şiir, *Terennüm*'ün 5. manzumesi ve 4. cildinin 4. sayısında yer alan şiir ise *Terennüm*'ün 6. manzumesidir.)

²⁶ Taner Turan, *1880-1895 Yılları Arasında Yayımlanmış Şiir Kitapları Üzerine Bir İnceleme* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 59. (Bu çalışmada Beratlı Mahmud Mahir'in adı yanlışlıkla "Mahmud Tahir" olarak okunmuş olup *Terennüm* hakkında "Bu manzumelerin tamamı divan edebiyatı etkisinde olup ortaya bir yenilik koymaktan çok uzaktadır." hükmünde bulunulmuştur. Halbuki *Terennüm*'ün mühim bir bölümü yeni edebiyat anlayışının biçim ve üslup özellikleriyle oluşturulmuştur.)

innehâ / Mine'l-mele'i'l-a'lâ ileyke resâ'ilü" beytinin²⁷ altında "Şeyh-i Ekber²⁸ kuddise sirruhû" yazmaktadır. Bu beytin altında ise müellifin adı "*Eşer-i hâme-i Berâtlı Maḥmûd Mâhir ibnü'ş-şeyḥ Mûsâ*" olarak yazılmış olup devamında "Vatan Kitaphanesi sahibi Ohanis Ferid" tarafından basılıp neşredildiği bilgisi bulunmaktadır. Eserin bu ilk sayfasının en altında ise Maarif Vekâleti'nin izniyle Mahmud Beg Matbaası'nda 1305 (1887) yılında basıldığı bilgisi yer almaktadır. *Sicill-i Osmani Zeyli*'nde yer alan "(Mahmud Mahir) İstanbul'a gelip girdiği Mülkiye'den 2 Safer 1306'da (1888) aliyyül-a'la derece ile çıktı." bilgisinden hareketle eserin, Mahmud Mahir Bey'in mülkiyede öğrenci olduğu süreçte yazıldığı sonucu çıkmaktadır.

3.1.2. Terennüm'ün Şekil ve Tür Özellikleri

Hacim olarak küçük bir eser olan *Terennüm*'de toplam 7 adet manzume yer almaktadır. Esere adını veren ve eserin en uzun manzumesi olan *Terennüm* 16 bent ve 60 beyitten oluşan, diğer şiirlere nispeten uzunca bir manzumedir. Onu sırasıyla 12 beyitlik bir kaside olan *Manzûme-i Hikemiyye*, 21 beyitlik kaside nazım şekliyle yazılmış Farsça ve 26 beyitlik yine kaside nazım şekliyle yazılmış Arapça na'tler takip etmektedir. Eserin beşinci manzumesi olan 8 beyitlik gazel nazım şekliyle yazılmış şiiri 13 beyitlik bir kıta-i kebire olan *Medîne-i Münevvere'nin Bir Garîbi Lisânından* adlı şiir takip etmektedir. Eserin son manzumesi ise kaside nazım şekliyle kaleme alınan 15 beyitlik *Kasîde-i Kur'âniyye*'dir. Böylece bu 7 manzume toplamda 155 beyte tekabül etmektedir. *Terennüm*'de yer alan bu manzumelerin nazım şekillerini, türlerini, birim sayılarını ve bu şiirlerde kullanılan vezinleri tablo hâlinde derli toplu bir şekilde şöyle gösterebiliriz:

Tablo 1: Nazım biçimleri ve özellikleri

S i r a s ı	Matla/İlk nazım birimi	Dili	Nazım Türü	Nazım şekli	Beyit bent sayısı	Kalıbı
	Ne hayret-bahşdır bu lâ-tenâhî Bu işraqgâh-ı hürşid-i vücûdda	Türkçe		Yeni bi- çimli	16 bent	Mefâ' ilün mefâ' ilün fa' ülün
	Kitâb-ı kâ'inatın harfidir bu 'âlem-i meşhûd Bilinmez bu kitâb-ı kudrete bir mevḫıf-ı ma' hûd	Türkçe		Kaside	12 beyit	Mefâ' ilün mefâ' ilün

²⁷ كَائِنَاتٍ فَأَيْنَاهَا مِنَ الْمَلَأِ الْأَعْلَى إِلَيْكَ رَسُولُ
i âlâdan (yazıcı meleklerden) sana gönderilmiş mektuplardır.

²⁸ Muhyiddin ibni Arabî (ö. 638/1240), tasavvuf ve İslâm düşünce tarihinde büyük etkileri bulunan sûfi müellif.

						mefâ' ilün mefâ' ilün
Be-nâzem satvet-i milâd-ı Aḥmed râ ki burhâneş Be-lerzânîd u conbânîd Kisrâ râ zi'eyvâneş	Farsça	Na't	Kaside	21 beyit		Mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün
Riyâhû 'ş-şubḥî! Hezzetünne bâli Fe-zekkirtünneñi semte'l-gazâli	Arapça	Na't	Kaside	26 be- yit		Mefâ' ilün mefâ' ilün fa' ülün
Meded yandım firâķ-âteşin-i yâr-ı ra' nâdan Amân dîdârını görsem de çıkşam dâr-ı dünyâdan	Türkçe		Gazel	8 beyit		Mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün
Ḥüzñ ü enin-i firķat ile ağlamakdayım Der-ḥâtır eyledikce şafâ-yı Medîneyi	Türkçe		Kıt'a-yı Kebire	13 be- yit		Mef' ülü fâ' ilätü mefâ' ilü fâ' ilün
Dil-i nâşâdımı tesrîr iden esrâr-ı Qur'ândır Ḥarâb-âbâdımı tenvîr iden envâr-ı Qur'ândır	Türkçe	Medhiye	Kaside	15 be- yit		Mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

Terennüm'de yer alan eski biçimli manzumeler genel itibarıyla geleneğe bağlıdır. Eserde yer alan gazel nazım biçimiyle yazılmış olan tek şiir, klasik şiir geleneğindeki gazelin biçim ve içerik açısından tüm özelliklerini taşımaktadır. Kaside nazım biçimiyle yazılan 2, 3, 4. ve 7. manzumeler ise bölümleri ve beyit sayıları açısından klasik şiir geleneğindeki örneklerine göre bazı farklılıklar taşımaktadır. Divan şiirinde kasidelerin genellikle 33-99 beyit arasında yazılmaları geleneğine karşın *Terennüm*'deki kasidelerin bu özelliği taşımadığı, ayrıca klasik kasidelerde nesip, girizgâh, tegazzül, methiye, fahriye, dua bölümleri bulunmasına karşın *Terennüm*'deki kasidelerin methiye bölümlerinden oluştuğu görülmektedir. Klasik şiirimizdeki kıt'a nazım biçimlerinde mahlas kullanılmaması geleneğine kendi yazdığı kıt'ada uyan Mahmud Mahir Bey'in Arapça kasidede ise mahlas kullanmadığı dikkati çekmektedir. Eserin yeni biçimli manzumesi olan *Terennüm*'de geleneğe uyularak mahlas kullanıldığı ayrıca bütün şiirlerin aruzla kaleme alındığı da görülmektedir.

3.1.3. *Terennüm*'deki Şiirlerin Konuları

Terennüm'ün basım yılı olan 1887, edebiyat tarihimizde Tanzimat'ın ikinci neslinin faal olduğu devreye denk gelmektedir. Bu dönemde Tanzimat ilk dönem neslinin edebî sahada başlatmış oldukları yenileşme hareketleri devam etmekte ve Batı kaynaklı yeni fikirler düşünce ve edebiyat dünyamızda etkili olmaktadır. Böyle bir ortamda yazılmış

olan *Terennüm*, dinî edebiyatımızın na't gibi klasik konularını ele alan manzumeleri havi olmasının yanında yeni tarzda şiirleri de barındırmaktadır. Eserdeki şiirlerin nazım şekilleri ne olursa olsun biri hariç hepsinin muhtevasını başta Hz. Peygamber sevgisi olmak üzere dinî konular ile kâinatın yaratılışı ve işleyişindeki mükemmelliğin ibret nazarıyla gözlemlenmesi oluşturmaktadır. Eserde yer alan manzumeler, konuları yönünden genel hatlarıyla aşağıdaki şekilde değerlendirilebilir:

1. Esere de adını veren *Terennüm* adlı ilk manzume, *Arz-ı Hayret ve Tazarru'* alt başlığıyla yazılmış olup eserin en dikkat çeken parçasıdır. Bu manzume aruz vezniyle yazılmış olmasının dışında geleneksel edebiyatımıza ait başka herhangi bir hususiyeti bünyesinde barındırmamaktadır. İslami tabiat anlayışını dönemin zihniyetine göre felsefi derinlikle işleyen bu manzume, insanın tabiatla ve yaratıcısıyla kurduğu ontolojik bağa dikkatleri çeken manevi bir konuşma, bir nevi diyalog niteliği taşımaktadır. Müellifin ele aldığı meselelerde düşüncelerinin duygularına daha baskın olduğu görülmektedir.

Bu şiirde Tanzimat şairlerinden özellikle Şinasi ve Hamit'in etkilerinin görüldüğü söylenebilir. *Terennüm* 1887'de basıldığında Mahmud Mahir Bey, Mülkiye'de üçüncü sınıf öğrencisidir. Bu tarihte, İstanbul gibi bir kültür merkezinde şiirle ilgilenen bir genç için -pek muhtemeldir ki- başta Abdülhak Hamit Tarhan olmak üzere yeni edebiyatı temsil eden devrin meşhur şair ve edipleri bir hayli müessir olmuşlardır. Nitekim Abdülhak Hamit Tarhan'ın özellikle *Sahrâ* (1879) adlı şiir kitabı yayımlandığı andan itibaren devrinin en etkili eserleri arasında yer almıştır. Şinasi ile başlayan yenileşme hareketine asıl yön veren Hamit'in bu eseriyle şiirimizde yaptığı birçok yenilikten biri de klasik şiirimizdekenden farklı bir şekilde tabiata yönelmiş olmasıdır. Hamit'in şiirlerini yayımlayan İnci Enginün, *Sahrâ'nın* şekil ve muhteva bakımından Türk edebiyatında yaptığı yeniliğin, eserin yayımlandığı günden itibaren kabul edildiğini ve devrinde büyük akisler uyandırarak genç yazarlara da tesir ettiğini²⁹ söylemektedir. *Terennüm* manzumesinde de şekil ve muhteva yönünden bu etki açıkça hissedilmektedir. Ancak Mahmud Mahir Bey'in bu manzumede tabiat konusunu ele alış tarzı ve tabiata bakış açısı Abdülhak Hamit Tarhan'ınkinden farklılık arz etmektedir.

Abdülhak Hamit, *Sahrâ'nın* ilk şiiri olan *Hoş-nişînân*'da tabiatla iç içe yaşayan köylüleri anlatmaktadır. Şehirlilerin binbir dert içinde endişeyle sürdürdükleri hayatlarıyla köylülerin dertsiz ve tasasız hayatlarını karşılaştıran Hamit, uzun kıyaslamalar neticesinde kırlarda yaşayan köylülerin şehirlilerden çok daha mesut oldukları sonucuna ulaşır. Köylülerin hayranlık içinde tabiatı seyretmesini bu vesileyle yaratıcıya ulaşmasını diğer ibadetlere göre daha doğru ve makul bir ibadet şekli olarak

²⁹ İnci Enginün, "Abdülhak Hâmid Tarhan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/207-210.

gösterir.³⁰ Aslında Abdülhak Hamit'ten önceki Tanzimat aydınlarında da benzer paradigma değişikliklerine rastlanmaktadır. Mesela Tanzimat edebiyatının kültür metinlerinden sayılan *Adem Kasidesi*'nde Akif Paşa, varlığın karşısında yokluğu, hayatın karşısında ölümü konumlandırarak eserini muhteva bakımından psikolojik ve metafizik bir diyalektiğe dayandırmaktadır.³¹ Yine aynı dönemde akıl ve akılcılık ile özdeşleşen Şinasi'nin şiirlerinde de benzer düşünceler belirgindir. Batı medeniyetini bizzat içinde yaşayarak tanıma fırsatı bulan Şinasi'nin *Münacaat* gibi dinî referanslı bir şiirinde bile pozitivismizmin izlerini görmek mümkündür.³²

Mahmud Mahir Bey de *Terennüm* manzumesinde tabiatı yeni şekil ve söyleyişle ele almıştır. Ancak ondaki tabiat anlayışı, kâinatın mükemmel dengesi ve haşmeti karşısında aczini gören insanın samimi bir kalple Allah'a sığınması ve onu ululaması şeklinde tezahür etmiştir. Bu şiirde sufilerin Allah'ın tecellilerini izleyişleri olarak adlandırılan "hayret makamı"nın³³ izleri belirgin bir şekilde görülür. *Terennüm*, şairin kâinata imani pencereden kozmik bir bakışı, tabiat kanunlarına dikkatinin ve gözleminin şiiridir. Şair, ele aldığı konular aracılığıyla bir nevi isbat-ı vacip yapmaktadır. Manzumenin tamamı bu anlayışla kaleme alınmış olmakla birlikte birkaç örnek olması açısından aşağıdaki dizeler verilebilir:

*Tabî'at râsim-i kânûn-ı tekvîn
Şu'ûn-ı kibriyâya tercümândır (1/7)*

dizelerinde yaratılış kanunlarına dikkat çekilerek tabiat, Allah'ın bu yaratılış hadisatındaki tecellisinin yansıdığı mahal olarak gösterilmektedir.

³⁰ İhsan Safi, "Sahra (Abdülhak Hamit Tarhan)" *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/sahra-abdulkhak-hamit-tarhan>. (Erişim 8 Ekim 2023). Safi, alıntı yaptığımız yazısının devamında Tanzimat aydınlarının tabiatı yorumlayışlarının Batı düşüncesiyle temas neticesinde nasıl değiştiği sadedinde şunları söylemektedir: "Hâmid, Allah'a bağlılığın içe ait olduğunu söyleyip din kısmını reddeder. Yani kitaba, camie, imama, cemaate gerek olmadığını söyler. Bu, üstadı Şinasi'den gelen deist, hocası Hoca Tahsin Efendi'den gelen Panteist anlayışın devamı ve tesiridir. Bunlar da bu dinî görüşleri Batı'dan almışlardır. J.J. Rousseau'nun din hakkında sürdürdüğü görüşler de bu şekildedir. Bunlar ayrıca Hâmid'de daha sonra görülecek olan inançla ilgili değişikliklerin de ilk örnekleridir."

³¹ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri-1* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000), 29.

³² Örneğin *Münacaat*'ta Şinasi, yukarıda bahsedilen etkilenmenin bir sonucu olarak Tanrı'nın varlığını akılla açıklamaya çalışmaktadır. Bu durum imani duyuş ve düşünüşün müessir olduğu Müslüman Türk edebiyatı için bir yeniliktir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Kaplan, *Şinasi'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009), 223-241.

³³ Allah'ı tanıyan, fakat bunu ifade edemeyen ârifin yaşadığı hâl anlamında bir tasavvuf terimi olan "hayret" hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Erhan Yetik, "Hayret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 17/60-61.

*Vücûd-ı hâzrete bürhân ü mir'ât
Nizâm-ı dehr ü ahvâl-i mevâlîd (1/9)*

dizelerinde ise hadiselerin ortaya çıkışları ve kâinattaki düzenli işleyişin Allah'ın varlığının dellilleri olduğu vurgulanmaktadır.

*Kemâl-i 'ilmine dünyâ nümûdâr
Nigâh it şun'-ı 'âlî-i Hudâyı
Naşıl taşvîr idüp bir kıatre mâyı
Hûnîn eyledi sîmâ-yı sehâr (1/14)*

dizelerinde ise yine Allah'ın ilmi için bütün dünyanın delil olduğu belirtildikten sonra Allah'ın yüce bir yaratıcı olarak sanatına dikkat çekilmekte, bir damla sudan yaratılışa gönderme yapılmaktadır.³⁴

*Berâhîn-i vücûbı gayr-ı maḥdûd
Kuvâ-yı kudreti her yerde zâhîr
Nigâh it! Dîde-i hey'etle Mâhîr!
Bu mir'at-ı celâle, dehr-i memdûd (1/16)*

Manzumenin son bendinden alınan yukarıdaki dizelerde ise şair tecrit sanatından yararlanarak kendine seslenmekte, “Allah'ın sayısız delillerle ortada apaçık bulunan ve inkârı mümkün olmayan varlığına, her yerde görünen güç ve kudretine, bu sınırsız kâinatta Allah'ın celâl esmasının tecellilerine bak!” diyerek manzumesini tamamlamaktadır.

2. Risalenin *Manzume-i Hikemiyye* başlığını taşıyan 12 beyitlik kaside nazım şekliyle yazılmış ikinci şiiri de tema olarak *Terennüm* manzumesinin benzeri mahiyetindedir. İlk şiirle aynı konuyu işleyen bu manzumenin ondan farkı kaside gibi eski bir nazım şekliyle kaleme alınmış olmasıdır. Bu manzumede de kâinattaki eşsiz denge nazara verilmek suretiyle Allah'ın varlığına dikkat çekilmekte, ilk şiirdeki kozmik gözlem burada da yer almaktadır. Allah'a ulaşmak için tabiata nasıl bakılacağını belirten aşağıdaki beyit manzumenin genelini temsil etmesi açısından dikkate değerdir:

*Kitâbü'd-dehrden öğren 'uluvv-ı şun'-ı Ḥallâkı
Tabî'at mektebinde sen bulursun rehber-i maḫşûd (2/11)*

Beyitte, tenasüp sanatının etkisinden yararlanılarak yaratıcının yüce yaratma gücünün öğrenileceği en doğru rehberin tabiat mektebindeki dünya/cihan kitabı olduğu vurgulanmaktadır.

3. Risalenin 3. manzumesi *Na't-ı Seyyidü'l-enbiyâ 'aleyhi ekmeli't-teḥâyâ* başlığını taşıyan 21 beyitlik Farsça bir kasidedir. Başında na't denmiş olsa da manzumenin ilk 9 beytinde Hz. Peygamber'in doğumu klasik mevlid metinlerindeki üslup ve muhtevayla

³⁴ Bu dizelerde Kurân-ı Kerîm'deki “bir damla sudan yaratılma” konusunu işleyen birçok ayete telmihte bulunmaktadır. Bu ayetlerden bazıları için bk.: Abese 80/19, en-Nahl 16/4, el-Kehf 18/37, el-Hacc 22/5, el-Mü'minûn 23/14, el-Fâtır 35/11, Yâsin 36/77...

dile getirilmektedir. Ardından Hz. Musa ve Hz. İsa ile kıyaslanarak üstünlükleri dile getirilen Hz. Peygamberin sırasıyla dört halifesi övülmekte, bunları müteakiben İmam Buhari ve Muhyiddin Arabi övgüsü yapılmaktadır. Dua bölümü olan son iki beyitle kaside tamamlanmaktadır. Risalenin 26 beyitten oluşan 4. manzumesi de *Kaşîdetün Nebeviyyetün* ‘*Arabiyye* başlığı altında Arapça olarak kaside nazım şekliyle kaleme alınmış bir na’ttır. Bu manzumede de Hz. Peygamber, klasik şiirimizin ölçüleriyle tavsif edilmekte ve övülmektedir. Mahmud Mahir Bey, Hz. Peygamber’e duyduğu samimi sevgisini bu türün birçok örneğinde görüldüğü üzere hitabi bir üslûpla ve lirik bir şekilde dile getirmektedir.

4. Risalenin din dışı konuda yazılmış tek örneği gazel nazım şekliyle klasik tarzda yazılmış olan 5. manzumesidir.

Meded yandım firâk-âteşin-i yâr-ı ra‘nâdan
Amân didârını görsem de çıksam dâr-ı dünyâdan (5/1)

matlayla başlayan 8 beyitlik bu âşıkane gazelde aşığın talihsizliği, sevgilinin aşığa karşı kayıtsız tavırları, aşkın acıları, vuslat hasreti gibi divan şiirinde binlerce benzeri bulunan söyleyişler “dağ-ı derûn, derd-i firkat, cefâ-yı yâr” gibi kalıplaşmış tamlamalarla verilmiştir. Herhangi bir orijinallik taşımayan, edebî sanatlar yönünden de kısır sayılabilecek bu şiir sanat değeri olarak vasat seviyededir.

5. Risalenin 6. manzumesi klasik nazım şekillerinden biri olan kıta-i kebire biçiminde yazılmıştır. On üç beyitten oluşan ve *Medine-i Münevvere’nin Bir Garibi Lisanından* adını taşıyan bu şiirde Mahmud Mahir Bey görünüşte, peygamber şehri olan Medine’ye ama aslında Hz. Peygamber’e olan aşk ve özlemine samimi duygularla dile getirmektedir. Dolaylı olarak peygamber sevgisini anlatması yönüyle bu şiiri de na’t türünde saymamız yanlış olmayacaktır. Çünkü Medine’yi özel ve görülesi kılan şey, Hz. Peygamber’in orada yaşamış ve medfun olmasıdır. Mahmud Mahir Bey’in şiirin son beytinde

Mes’ûldür Cenâb-ı Hudâdan bu derdime
Dermân ide şuhûd-serâ-yı Medîneyi (6/13)

diyerek halisane bir şekilde dile getirdiği Medine’yi görme arzusu 1908 yılında gerçekleşmiştir. Mahmud Mahir Bey’in kaymakamlıktan mutasarrıflığa terfi ettikten sonra atandığı ilk görev yeri Hicaz olmuştur.

6. Risalenin son manzumesi de yine dinî muhtevaya sahiptir. *Kasîde-i Kur’âniyye* başlığını taşıyan ve kaside nazım şekliyle yazılmış bu manzume 15 beyitlik bir medhiyedir.

Dil-i nâşadımı tesrîr iden esrâr-ı Kur’ândır
Harâb-âbâdımı tenvîr iden envâr-ı Kur’ândır (7/1)

beytiyle şair Kur’an’ın tedavi edici, okuyanı rahatlatıcı yönüne vurgu yapmakta,

Ne mu‘ciz, nazm-ı ‘âlî, hâvî-i küll-i hakâyıktır (7/2)

Hele bir dîde-i diğkhatle bak! İ'câz-ı Kur'âna (7/4)

gibi dizelerle de Kur'an-ı Kerim'in icaz yönünü nazara vermektedir. Mahmud Mahir Bey, şiirin genelinde insanları Kur'an okumaya davet ederek onun yüceliklerinin ve hitabının değerini ispatlamaya çalışan yer yer lirik bir hitabet üslubunu kullanmaktadır. Kur'an'a "bürhân-ı peygamber" diyerek onun, Hz. Peygamber'in delili olduğunu vurgulamaktadır.

*Ne mu'ciz tarz ile taşvîr ider 'ulviyyet-i Hakkı
Esâs-ı vahdeti ifhâm iden insâna Furkândır (7/7)*

beytinde de Kur'an-ı Kerim'in, icaz yoluyla Allah'ın yüceliğini ortaya koyduğunu ve insanın vahdaniyeti kavrayabilmesindeki işlevini belirtmektedir. Mecmuada yer alan dindışı konuda yazılmış bir gazel hariç diğer manzumelerin hepsinin Allah, Hz. Peygamber, Kur'an-ı Kerim gibi İslam dininin temel kavramları hakkında kaleme alındıkları görülmektedir. Bu özelliğinden dolayı *Terennüm*, edebiyatımızın yenileşme döneminde kaleme alınmış dinî edebiyat ürünlerindedir.

3.2. *Terennüm*'ün Dil ve Üslup Özellikleri

Mahmud Mahir Bey'in, dil ve üslubunda bir ikilik göze çarpmaktadır: Eski tarzı sürdürdüğü şiirlerinde daha akıcı bir anlatım göze çarpmakta; yeni tarzda yazdığı şiirlerinde ise okunması nispeten zor, kesik ifadelerden dolayı akıcılığın sekteye uğradığı bir dil ve üslup kullanımı dikkati çekmektedir.

Eserin yeni tarzda yazılan şiirlerinde didaktik üslup özellikleri ağır basmaktadır. "Bak, dinle, anla, öğren..." gibi sözcüklerin ünlem olarak kullanıldığı bu manzumelerde emir kiplerinin kullanımı ve nasihat verici tarzı eseri lirizmden uzaklaştırmış, dil ve anlatım kuruluşuna neden olmuştur. Dil ve üsluptaki bu tutumda şiirlerin muhtevasının duygudan çok düşünceye dayanması etkili olmuştur. Eski tarz şiirlerinden örneğin gazelde dil ve üslubun daha akıcı olması hem şiirin aşıkane gazel olmasıyla hem de şairin eski şiir tarzına daha yatkın olmasıyla açıklanabilir.

Terennüm, kullanılan dil açısından sade olarak nitelendirilebilecek bir eser değildir. Eserin, içinde hiç Türkçe kelime bulunmayan tamamen terkipli birçok dizesi bulunmaktadır. Bu duruma aşağıdaki dizeler örnek olarak gösterilebilir:

*Nizâm-ı dehr ü ahvâl-i mevâlid
Nemâ vü neşv ü teşrihât-ı tevîd (1/9)
Veleh bahşâ-yı efkâr-ı fuhûldür hikmet-i 'âlem (2/4)
Şafâ-yı şadr u nûr-ı dîde-i erbâb-ı 'irfândır (7/3)*

Mecmuanın en dikkate değer şiiri olan *Terennüm*, şiirlerde kullanılan kelimelerin kökeni hakkında bir fikir vermesi açısından incelendiğinde 16 bentten oluşan bu şiirin 547 kelime ile yazıldığı görülmüştür. Bu 547 kelimenin 431'i yabancı kökenlidir. Şiirde batı kökenli olarak sadece "okyanus, milyon, panorama, Laplas" kelimeleri kullanılırken geriye kalan 427 kelime Arapça ve Farsça kökenlidir. Şiirdeki Türkçe kökenli kelimelerin sayısı ise sadece 116'dır. Bu oran şiirde kullanılan toplam kelime sayısının dörtte birine

bile tekabül etmemektedir. Üstelik bu 116 kelimenin 41'i de fiil türündeki sözcükler olup dizelerde yüklem göreviyle kullanılmışlardır. Diğer şiirleri de kapsayan bütüncül bir istatistikte sonuç çok fazla değişmeyecektir. Buradan hareketle Mahmud Mahir Bey'in şiir dilinin sade olmadığı sonucuna ulaşılır.

Her eser kendi döneminin şartlarına göre değerlendirilmelidir. Bu eserde de Arapça ve Farsça kelimelerin fazla kullanılmış olması, dönemin sanat ve edebiyat anlayışı gereğidir. Eserde yer alan yedi manzumeden birinin Arapça ve birinin Farsça olması da aynı edebî anlayışın bir sonucu olarak görülebilir. Diğer yandan eserin düşünce ağırlıklı bir muhtevaya sahip olması dilinin sadeliği önünde bir engel teşkil etmiştir. Ayrıca felsefeye yatkın olduğu anlaşılan şairin şiirlerinde kullandığı kelime kadrosunun oldukça zengin olduğu dikkati çekmektedir.

Dinî-didaktik muhtevalı eserlerde görülen ve estetik değeri düşüren anlatım kuruluşu, sanat kaygısından çok mesaj verme gayreti *Terennüm*'deki şiirlerde de görülmekle birlikte eserin daha çok na't türündeki şiirlerde lirizmin etkisiyle bu zaafı aştığı söylenebilir.

Eserde az da olsa bazı yapısal özensizlikler daha çok vezin ve kafiye unsurlarında göze çarpmaktadır. Bazı dizelerdeki vezin kusurları metin bölümünde dipnotlarda gösterilmiştir. Eserde, bazıları aşağıda örneklenen zorlama kafiyelere de rastlanmaktadır:

Peyâmber katl iderdi gâh-gâhî (1/6)
Muqaddes! Nûr! Ekvânî penâhî! (1/11)
Vücûdî müstedeldir sâde hüccet hem eleğtrondur (2/7)

Müellif, şiir türünde daha çok eser kaleme alsaydı dil ve üslubunda bir gelişme olabilirdi şüphesiz. Ancak yine de mülkiyede genç bir öğrenciyken kaleme aldığı bu eserinden hareketle felsefi temelli bir şiir dili oluşturmasının bir başarı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Sonuç

Türk edebiyatının Batı etkisinde kalarak yenileşme yoluna girdiği bir dönemde kaleme alınan *Terennüm*'de hem eski edebiyatımızın hem de yenileşme dönemine girmiş olan edebiyatımızın özellikleri görülmektedir. Birisi din dışı muhtevaya altısı ise dinî muhtevaya sahip yedi manzumenin bulunduğu küçük bir mecmua niteliğindeki *Terennüm*'ün eski şiir geleneğimizle olan ilgisi ölçü ve nazım biçimi çerçevesinde kalmaktadır. Eser; eski tarzda yazılmış olan gazel ile Arapça ve Farsça kaleme alınan iki şiir dışarıda tutulacak olursa muhteva, dil ve üslup anlayışı açısından yeni edebiyatın etkisi altındadır.

Terennüm'deki şiirlerin ağırlık noktasını tevhid ve na'tler oluşturmaktadır. Bunun yanında Medine-i Münevvere'ye hasret konusunu işleyen ama aslında örtülü bir na't niteliğini taşıyan bir şiir, Kur'an övgüsünde yazılmış bir şiir ve din dışı konuda gazel biçiminde yazılmış bir şiir bulunmaktadır. Eserin hiç şüphesiz en dikkate değer şiiri

mecmuanın da adını taşıyan ilk şiiri *Terennüm*'dür. Bu şiir, Şinasi, Abdülhak Hamit Tarhan gibi Tanzimat sanatçılarının eserlerinden izler taşımaktadır.

Eserinin en orijinal yönü, Batı kaynaklı düşünce hareketlerinin revaçta olduğu bir dönemde bu akımlara itibar etmeyerek tabiat ve kainattaki hadisatı İslami anlayışla ele almasıdır. Mahmud Mahir Bey'in şairlik yönüyle bir iddia taşımayan eseri, düşünce konusundaki zenginliğiyle kendini açıkça belli etmektedir. Diğer yandan Hz. Peygamber övgüsüyle yazdığı şiirlerinde zaman zaman yüksek bir lirizm seviyesine ulaşmayı başardığı görülmektedir.

İlk nesil Tanzimatçıların başlatmış oldukları yenileşme hareketleriyle Batı kaynaklı yeni fikir ve düşüncelerin edebiyat dünyamızda etkin olduğu bir dönemde Mülkiyeli bir öğrencinin kaleminden çıkan *Terennüm*, na't gibi dinî edebiyatımızın klasik konularıyla yeni tarzda şiirleri denemiş olması yönüyle dikkate değerdir. Şiirlerin ağırlık noktasını Hz. Peygamber sevgisi ve kâinatın yaratılış ve işleyişinin dinî-felsefi planda ele alınışı oluşturmaktadır.

Mahmud Mahir Bey'in sade sayılamayacak bir dili ve sıradan bir üslubu vardır. Eserin geleneğe bağlı şiirlerinde, daha akıcı bir anlatım özelliği görülürken yeni tarz şiirlerin üslubunda başvurulan kesik ifadelerin akıcılığı sekteye uğrattığı; yine eski tarz şiirlerde lirik, yeni tarz şiirlerde ise didaktik özelliklerinin öne çıktığı görülmektedir. Bu şiirlerin muhtevasının duygudan çok düşünceye dayanması, "bak, dinle, anla, öğren..." gibi ünlem olarak kullanılan emir kipli sözcüklerin nasihat verici tarzı, eseri lirizmden uzaklaştırarak dil ve anlatım kuruluşuna neden olmuştur.

Kelimelerin kökeni açısından da *Terennüm*, ilginç sonuçlar vermektedir. 16 bentten oluşan eserin ilk manzumesinde yer alan 547 kelimenin 431'i yabancı kökenlidir. Dört adet Batı kökenli kelimenin yanında 427 adet Arapça ve Farsça kökenli kelime yer alırken Türkçe kökenli kelimelerin sayısı ise sadece 116'dır. Şiirde kullanılan toplam kelime sayısının dörtte birine bile tekabül etmeyen bu oran Mahmud Mahir Bey'in şiir dilinin sade olmadığı sonucunu doğurmaktadır. Diğer yandan eserde daha çok vezin ve kafiye unsurlarında göze çarpan az da olsa bazı yapısal özensizlikler bulunmakta, ilgili bölümde örneklenen bazı zorlama kafiyelelere de rastlanmaktadır.

Beratlı Mahmud Mahir Bey'in hayatına dair elde edilen bilgilerin değerlendirildiği ve onun tek eseri olan *Terennüm*'ün biçim ve muhteva incelemesinin yapıldığı bu çalışmayla, *Terennüm*'ün edebî açıdan yeterince işlenmemiş bir eser olsa da dinî edebiyatımızın yenileşme döneminde yazılmış dikkate değer ürünlerinden biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Metnin Kuruluşunda İzlenen Yöntem

1. Metnin imlâsında birlik sağlamak amacıyla Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalarda İsmail Ünver tarafından yayımlanan ve metin neşirlerinde büyük ölçüde

kabul gören “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”³⁵ adlı makaledeki esaslar gözetilmiştir.

2. Metin, geç dönem Osmanlı Türkçesinin özelliklerini taşımaktadır. Çevriyazıda eserin yazıldığı dönemin dil ve üslup özellikleri korunmuş, imlâda metne sadık kalmaya dikkat edilmiştir.

3. Neşirde klasik transkripsiyon sistemi kullanılmıştır. Kimi neşirlerde farklı şekillerde gösterilen harflerdeki tercihlerimiz şu şekilde olmuştur: (خ : ħ) (ق : ħ) (ك : ħ) (ن : ñ) Farsça “vâv-ı ma’ dûle”ler ise “ ~ “ ile gösterilmiştir.

4. Metnin anlaşılmasını kolaylaştırıcı açıklamalar ve vezni bozuk olan dizeler dipnotlarda gösterilmiştir.

Metin

1

Terennüm

‘Arz-ı hayret ve tazarru’

[2]

[Mefâ’ ilün mefâ’ ilün fa’ ulün]

1. Ne hayret-bağşdır bu lâ-tenâhî
Bu işrâkğâh-ı ħurşîd-i vücûdda
Bu oqyânûs-ı bu’ d-ı bî-ħudûdda
Ne milyon şemsler eyler şinâhî

2. Döner dâ’im şaşırılmaz hiç râhî
Her aħter merkezi ħavlinde devvâr
Bu ħânûn-i ilâhî üzre seyyâr
Bilir her cirm tâbî’ -i cezbegâhî

3. Hebâdır mâdde-i ulâ-yı ‘ âlem
Didi manzûme-i şemsîde Laplas³⁶
Yine öyle ider tekmîl-i enfâs
Bağılsa ħikmet-i mecrâ-yı ‘ âlem
Muħayyerdir panorama-yı ‘ âlem
Bilinmez toğrusı sırrı kemâhî

[3]

³⁵ İsmail Ünver, “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Türkoloji Derneği Dergisi*, 9. cilt, sayı 1, Ankara, 1993, s. 51-89.

³⁶ Pierre-Simon Laplace (ö.1827), Fransız matematikçi ve astronom.

Düşün! Şimdi nedir? Mevlâ-yı ʿâlem
Bilinmez küh-i ʿâlisin! İlâhî!

4. Temâşâ eyle! Mînâyî fezâyı
Ki bir gird-âbdır kim kaçırır nâ-yâb!
Bulunmaz kâ'inâta bâb u mihrâb
Bilen yokdur bu mersâ-yı semâyı!
Te'emmül it kitâb-ı Kibriyâyı!
Ki bir bürhân-ı ʿâlî bir giyâhı.
Hâkîkat küh-i Hâk yordı zekâyı
Bilinmez gayb-ı ʿâlisin! İlâhî!
5. Dimişken Faḥr-i ʿâlem *mâ-ʿarefnâk*³⁷
Biliriz söyleyenler müddeʿidir
Bu bâbda ʿacz-i insânî celfidir
Dil-i dâna bununçündür ki gam-nâk
Kemâl-i maʿrifetdir ʿaczi idrâk
Budur ʿilmiñ hemân ḥadd-i nigâhı
Büyüksün! Ey Ḥudâ-yı ḥâk ü eflâk
Muḳaddes sırr-ı sâmîsin! İlâhî!
6. Neler çekdi beşer tâ ḥall idince
Elifbâ-yı kavânîn-i kuvâyı
Mebâdî-i ʿulûm-ı Kibriyâyı
Neler oldı beşer tâ öğrenince
Benî ʿÂdem hidâyet görmeyince
Peyâmber katl iderdi gâh-gâhı
Bize senden ziyâ tâ gelmeyince
Ne mümkün vaşfını bilmek İlâhî
7. Tabîʿ at râsim-i ḳânûn-ı tekvîn
Şuʿûn-ı kibriyâya tercümândır

---

³⁷ “*Mâ ʿarefnâke ḥâkka maʿfiretike yâ maʿrûf*” Ey Marûf seni hakkıyla bilemedim, manasına gelen ve bilinen hadis kaynaklarında bulunmayan, daha çok tasavvufi metinlerde yer alan bir cümledir.

Haķîķat kilk-i şun' -ı Müste'ândır
Kuvâ-yı dehr ü mecmû' -ı kavânîn
'Umûm-ı kudrete pervâne, pervîn
Müsâvîdir. Kimiñ var iştibâhı?
Kemâliñ eyledi bu dehri tedvîn
Ne 'âli 'ilm, a'lemsin! İlâhî!

[4]

8. Bir iken mâye-i taḥlîl ü terkîb
Nedir? Bu iḥtilâf-ı tab' -ı eşcâr!
Mümâşilken kuvâ, esbâb-ı âşâr
Nedir bu iḥtilâf-ı şekl ü tertîb?
Eger fi' l-i ḥayâtdır bu teķâlîb
Ḥayâtı imdi ta'rif it ki mâhî?
İdilmişken bunuñ taḥdîdi taş' îb
Mükettem ğayb-ı 'aķdemsin! İlâhî!

9. Vücûd-ı ḥazrete bürhân ü mir'ât
Nizâm-ı dehr ü aḥvâl-i mevâlîd
Nemâ vü neşv ü teşrîḥât-ı tevlîd
Kemâl-i 'ilmine mirşâd u âyât
'Ulûmdur 'âlem-i tevḥîde mirķât
Düşün! Esrâr-ı dehri olma! Lâhî
Bilinmezlik künh-i 'âlem-i zât
Muķaddes künh-i mübhemsin! İlâhî!

10. Kelâm-ı üstüvâ-yı 'arş-ı Raḥmân
'Umûm-ı kudreti taşvîr içindir
Şümûl-ı 'ilmîyi taķrîr içindir
Ma' iyyet âyetinde remz-i Qur'ân
Ḥudâ! Ey Nûr! Nûr-ı 'âlem-i cân!
Cemî' -i kâ'inâtiñ pâdişâhı!
Meḥâr-ı cümle-i efkâr ü ezhân
Mu' allâ nûr-ı 'âlîsin! İlâhî!

11. Celâl ü heybetiñden lâl ü lertzân

Zebân ü kalb-i erbâb-ı me'âlî
Cihân-ı nûr, enhâ-yı 'avâlî
Kemâl-i kibriyâñı vaşfa verzân
Seniñçün ehl-i ma' nâ eşk-rîzân
Muqaddes! Nûr! Ekvânîñ penâhı!
Olur mı fazlıña miqyâs u mîzân
Ne 'âlî lutf, Bârîsin! İlâhî!

[5]

- 12.Seni tesbîh ü taqdîs eyler eşyâ
Eşîr ü dehr ü mâdde, rûh-ı fa'âl
Melekler tâ'ifin-i 'arş-ı iclâl
Seni tevhid iderler ze'l-'atâya
Tahayyürde bütün 'âlem Hudâyâ!
Seniñ künhüñdedir mebhût-ı dâhî
Saña hayretle erbâb-ı mezâyâ
Mübâhî, müftehirdirler İlâhî!
- 13.Nesîm-i kudretiñden neşv iderler
Ağaçlar, mîveler, bâğlar, çimenler
O rengîn lâlelerle yâsemenler
Nigârın lutfuña evrengdirler
Seni taqdîs ile âheng iderler
Hezâr u gûk u kumrı, mûr u mâhî
Celâl-i zâtıñı tesbîh iderler
Muqaddes, 'âlî, a'zamsın İlâhî!
- 14.Kemâl-i 'ilmine dünyâ nümûdâr
Nigâh it şun'-ı 'âlî-i Hudâyı
Naşıl taşvîr idüp bir kaçre mâyı
Hûnîn eyledi sîmâ-yı sehhâr
Görür 'allâme-i deryâ-yı zehhâr
Merâya-yı tabî'atda İlâhî
Ganî bi'z-zâtsın! Ey nûr-ı envâr
Bilinmez sırr-ı a'lâsın İlâhî

15. Seni taq̄dīs ider âheng-i ekvân
Celâliñ şerh ider şahrâ-yı eb' âd
Beķâñı baş ider âzâl u âbâd
Seni tesbîh ider a' râz u a' yân
Hudâ! Ey mübdî' -i dîvân-ı imkân
Sañadır kâ' inâtñ âh u vâhı
Sañadır iştiyâķ u nâle-i cân
Muķaddes ğayb-ı esmâsın! İlâhî!

16. Berâhîn-i vücûbı ğayr-ı maħdûd [6]
Kuvâ-yı kudreti her yerde zâhir
Niğâh it! Dîde-i hey' etle Mâhir!
Bu mir'ât-ı celâle, dehr-i memdûd
Aña hayretledir insân-ı mes' ûd
Celâlu'llâha eyle! İntibâhı
Hudâ! Ey Nûr! Rabbü'd-dehr! Mescûd
Münezzeh künh-i ebhâsın İlâhî!

2

Manzûme-i Hikemiyye

[Mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün]

1. Kitâb-ı kâ' inâtñ ğarfîdir bu ' âlem-i meşhûd
Bilinmez bu kitâb-ı kudrete bir mevķıf-ı ma' hûd
2. Fezâ-yı hayret-âbâd-ı kitâbü'l-kevnde parlar
Nice ecrâm-ı bî-ĥadd ü nice ebrâc-ı nâ-ma' dûd
3. Ne heybetler virir âyât-ı dehrîñ şavvet-i ĥükmi
Ne hayret dūr-bîn-i dîde-i ĥikmetledir meşhûd
4. Veleh baĥşâ-yı efkâr-ı fuĥûldür ĥikmet-i ' âlem
Ĥafâyâ-yı vücûdı derk idenlerdir hemân mes' ûd
5. ' Acep bir cezb ü def' in tâbi' idir hey' et-i ' âlem
Eşîrû'd-dehre dâ' im muķtedîdir ĥikmetü'l-mevcûd

6. Eşîr bir mâye-i feyz-i desâtîr-i ʔabîʔ atdır
Ki zâtında muhîttüʔl-kevndir seyyâl-i nâ-cülmûd
7. Vücûdı müstedeldir sâde hücçet hem eleğtrondur [7]
Egerçi hadd-i fennîsi henüz mestûrdur mesdûd
8. Hüdûş-ı kâʔinâtîñ cümlesi ʔânûna merbûtdur
Tecâvüz eyleyen ʔânûn-ı dehri hiçdir mefķûd
9. ʔavânîn-i hudûş-ı kâʔinâtîñ rûhudur ʔudret
Odur ki dehri bu aʔyân üzre eyledi memdûd
10. Tabîʔ at ʔudret-i ʔayyûm-ı ʔâlemden kinâyetdir
ʔavânîn-i vücûduñ kâffesi hep andadır mesrûd
11. Kitâbüʔd-dehrden öğren ʔuluvv-ı şunʔ-ı Hallâķı
Tabîʔ at mektebinde sen bulursun rehber-i maķşûd
12. Kitâbüʔl-kevne mebdēʔ var mıdır? Mâhir! Buña bürhân
Evet, bürhân-ı taṭbîķdir budur hem mezheb-i Maḥmûd

3

Naʔt-ı Seyyidüʔl-enbiyâʔ aleyhi ekmeliʔt-teḥâyâ**[Mefâʔ ilün mefâʔ ilün mefâʔ ilün mefâʔ ilün]**

1. Be-nâzem saṭvet-i milâd-ı Aḥmed râ ki burhâneş
Be-lerzânîd u conbânîd Kısra râ ziʔeyvâneş
(Benim naz ve niyazım Hz. Peygamberʔin yüce miladını/doğumunu övmedir ki onun gelişinin belirtileri, delilleri Kısraʔyı sarayında salladı ve titretti.)
2. Teʔâlaʔllâh çe rengîn-i nâr u nûr hest imşeb [8]
Felek ârâste-i bâ-ḳudsiyân u mâh-ı tâbâneş
(Sübhanelâh! Bu gece nar ve nurun verdiği ne rengin bir gecedir. Felek, parlayan ay ve kutsilerle (meleklerle) süslüdür.)
3. Çe şeb enmûzec-i ğaybest u nûr-ı sâzic-i firdevs

Zi'rengeş vesme ber-ebrû keşîde hûr u gılmâneş³⁸

(O öyle bir gece ki gayb aleminden bir numune, firdevsin şifalı yapraklarının nurudur. Onun renginden huri ve gılman kaşlarına/gözlerine sürme yapmıştır.)

4. Çe nâzükter demî ferhûnde erbâb-ı tecellî râ

Be-sûy-ı ğayb imşeb mî-perend ez kevn ü imkâneş

(Bu gece, tecellî erbabı için ne kadar latif ve mutluluk verici bir gecedir. Bu gece kevn ü imkân gayb âlemine pervaz bir hâldedir.)

5. Çe şeb veh dâğdâr-ı reşk-i nûreş geşte kûh-ı Tûr

Belî inrâ kelîm âmed velî ân râ şeh u hâneş

(Bu gece öyle bir nur doğdu ki Tur dağı bağrını kıskançlık dağı ile dağladı. Doğrudur Tur'a kelîm Hz. Musa geldi ama o gece de şeh ve han (peygamberimiz) geldi.)

6. Çe aqdes mevsîm-i pür-nûr-ı ferhûnde şebî yâ Rab

Zi'hâlâti ki der-yâbend meczûbân pişâneş

(Ya Rab, bu gece ne kadar mutluluk verici ve nurlu bir mevsimin gecesidir. Öyle bir hâl ki meczuplar bu hâli ya da bu geceyi önlerinde bulmuştur.)

7. Çe şeb milâd-ı şâh-ı enbiyâ sultân-ı iklimî

Ki ez ğayb-ı hüviyyet âmede terkîb-i erkâneş

(Âlemin sultanı, enbiyanın şahının doğduğu gece ne güzel bir gecedir. O gecenin erkânı hüviyyet gaybından³⁹ gelmiştir.)

8. Der-în şeb perde ber-endahtend kerrûbiyûn ez ğayb

Cebîn-i Ka'be râ tuğrâ zedend ber-nâm u 'unvâneş

(Kerrûbiyyûn (Allah'a en yakın olan büyük melekler), bu gece gayb âleminin perdelerini kaldırdı, Kâbe'nin alnına onun namını ve unvanını bir tuğra gibi bastı.)

9. Çe be-t'vânem şomorden qadr-i in şeb râ men-i nâ-çîz

Ki ez luţfeş henûz der hayret u vecdend mestâneş

(Hiçbir şeye sahip olmayan zavallı ben bu gecenin kadrini nasıl dile getireyim ki? Üstelik onun lütfü sebebiyle mestleri/âşıkları hayret ve vecd⁴⁰ içindedir.)

10.Çe nisbet be-tevânem goft Mûsâ ra vü 'Îsâ râ

Be-în nûr-ı mücessem 'andelîb-i kâf-ı Qur'âneş

(Ben Kafdağı gibi olan Kur'an'ın bülbülü, mücessem nur kesilmiş Hz. Peygamberi Hz. İsa ve Hz. Musa'yla nasıl kıyaslayabilirim ki.)

11.Eger Mûsâ şenîde "len terânî" ez Hüdâ ber-Tûr

³⁸ Bu dizenin vezni bozuktur.

³⁹ Gayb kelimesi burada tasavvufi bir makam anlamında kullanılmıştır.

⁴⁰ Bu beyitte de tasavvuftaki "hayret ve vecd" makamlarına gönderme yapılmaktadır.

Şenîde Şâh-ı kevneyn “ ‘üdnî”⁴¹ vü dîde be-çeşmâneş

(Hz. Musa Tur Dağı’nda Allah ile konuştu ise de sonunda Allah, ona “beni göremezsin” dedi. Ama Hz. Peygamber hem Allah’ı gözleri ile gördü hem de “bana yaklaş” hitabına muhatap oldu.)

12.Eger ihyâ-yı mevtî kerd ‘Îsâ-yı Mesîh ammâ [9]

Be-du-nîm kerde bedr-i tâm râ engüşt-i fermâneş

(Hz. İsa’nın ölüleri diriltme mucizesi varsa Hz. Peygamber’in de bir bütün hâlindeki ayı parmağının tek işaretleriyle ve fermanıya ikiye bölme gibi bir mucizesi var.)

13.Şehinşâh-ı serîr-i per-i Cibrîl-i emînü’l-vaḥy

Be-mihmânî-i Rabbü’l-‘âlemîn ü kurb-ı rahmâneş

(O Peygamber ki vahyin güvenilir taşıyıcısı olan Cebrail’in kanadının tahtının padişahıdır ve o, Rahman’ın yakınlığına ermiş, âlemlerin Rabbi’nin misafiri olmuştur.)

14.Şehinşâhî ki şeyḫü’l-evliyâ Şiddîk-i ‘âlî-ḳadr

Şode pîrâye-i evreng ü zîb ü zeyn-i a‘ yâneş

(Evliyanın şeyhi olan yüce kıymetli Sıddîk (Hz. Ebubekir) öyle bir padişah ve sadık ve kıymet bilen bir dosttur ki onun tahtının süsü eşrafın, önde gelenlerinin ziyetidir.)

15.Şehinşâhî ki şâh-ı ḥıṭṭa-i ‘adl ü himem Fârûḳ

Şode serbâz-ı nâmûs-ı celîl-i nâm-ı zîşâneş

(Adalet ve hakkı batıldan ayıran Faruk (Hz. Ömer) öyle bir padişahıdır ki adalet ve himmetler ülkesinin şahıdır. Onun yüce adı namusun askeri oldu.)

16.Şehinşâhî ki mâh-ı ‘âlem-i ‘ilm ü ḥayâ ‘Osmân

Şenâkâr-ı cenâbeş bûd u nûr-ı cem‘-i Ḳur’âneş

(Hz. Osman öyle bir padişah ki haya ve ilim âleminin ayıdır. Onun Kur’anı toplaması onun övülmesine vesile olmuştur.)

17.Şehinşâhî ki naḥrîr-i ledün ‘allâme-i ‘âlem

‘Alî ibn-i ebî Ṭâlib elifbâ ḥ‘ân-ı irfâneş

(Ali bin Ebu Talib öyle bir padişahıdır ki ledün ilminin mahir bir alimi, âlemin en bilgin hocası ve irfanın elifbasıdır.)

18.Şehinşâhî ki simurḡ-ı Buḥârî şâh-ı ḡavṣu’llâh

Zi’feyzeş geşte deryâ-yı ‘ulûm-ı rabbi mennâneş

(Buhari öyle bir padişahıdır ki yüce mertebeli velilerin şahıdır. Mennan olan rabbinin feyzinden o ilimler deryası meydana gelmiştir.)

19.Şehinşâhî ki şeyḫ-i ekber ‘anḳâ-yı ḳâfû’l-ḡayb

⁴¹ “ ‘üdnî minnî” ‘bana yaklaş’ anlamına gelir. Hz. Peygamber’in Miraç’ta Ulu Allah’a yaklaşması, aralarındaki mesafenin iki yay kadar, hatta ondan daha az kalması.” Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1992), 158.

Kemîne murğekî geşte zi'murğân-ı şenâ-h'âneş

(Şeyh-i ekber (Muhyiddin İbni Arabi), öyle bir padişah ki gayb dağının zümrüdüankasıdır. Onu öven bütün övücüler kuşlar, küçükük kemter bir kuş oldular. Onun yanında diğer övülenler zümrüdüanka yanında küçükük bir kuşçuk gibidir.)

20. Amân ey seyyid-i 'âlem ferağ-bağşâ-yı ümmet şev

Be-mağhûrî-i bed-ğ'âh u be-mansûrî-i sultâneş

(Ey alemlerin Seyyidi! Ümmete ferahlık bahşet, kötü niyetlilere kahır, Sultana zafer lütfet.)

21. Kerem-fermâ eyâ şâh-ı rusul ber-bende'et Mâhir

Rehâ yâbîş deh ez cevr-i dehr u derd-i hicrâneş

(Ey peygamberlerin şahı, bu Mahir kuluna kerem buyur. Bu dünyanın cevrenden ve ayrılık derdinden kurtuluşu lütfeyle.)

4

Kaşîdetü'n-Nebeviyyetü'n- Arabiyye

[10]

(Peygamber İçin Yazılan Arapça Kaside)

[Mefâ'îlün mefâ'îlün fa'ülün]

1. Riyâhû'ş-şubhî! Hezzetunne bâli

Fe-zekkertünne semte'l-gazâli

(Ey Sabah rüzgârları! Gönlümü titrettiniz ve bana ceylanın adını hatırlattınız.)

2. Ve evka'tünne fi-ğalbî enînen

Bihî eşkû ile'l-ağbâbi hâlî

(Ve kalbimde onunla hâlimi dostlarıma şikâyet edeceğim bir inleme meydana getirdiniz.)

3. Beğaytü ğarîbe nâhiyete'l- Avâli⁴²

Terahham! Firkatî yâ ze'l-me'âli

(Avâlî⁴³ taraflarında garip kaldım. Ey Yüceler yücesi ayrılığımıza merhamet et.)

4. Leğad küntü uvânise ehle'n-nûri

Min ehli'l-cezbi fi'l-kıleli'l- Avâli

(Şüphesiz Avâlî tepelerindeki ehl-i cezbeden ehl-i nura dost oldum.)

5. Fezaltü'l-yevme fâkıde ehli ünsin

Hâzînen bâkiyen min infîşâlin

⁴² Bu dizenin vezni bozuktur.

⁴³ el-Avâli, Medine'de Mescid-i Haram'a 22,9 km uzaklıkta bulunan bir mahallenin adıdır.

(Bugün ehl-i ünsü kaybettim. Ayrılığından mahzunum ve ağlamaktayım.)

6. Ketebtü Elheyumu minnî bi-dem^ç in

Kitâben hâkiyen eşvâka bâlî

(Gönlümdeki şevkleri anlatan Elheyumu⁴⁴ kitabını gözyaşlarıyla yazdım.)

7. Ve kad zâbet teħann(e) ilâ cenâbi

Nesîmi'l-Ḳudsi iyyâhu tevâlî

(Kudüs rüzgârı tarafından peş peşe şefkat geldi ve eridi.)

8. Fe-yâ esefâ 'alâ mevtî ğarîben

Mine'l-cîrânî fi tilke'l-ħavâlî

(Oralarda komşulardan uzak bir gurbette ölümüne çok üzülürüm.)

9. Le^ç alle'llâhe yecme^ç unâ li-yevmin

Fe-uḫbirahüm bi-mâ fe^ç ale'l-leyâlî

(Allah'tan bizi bir gün bir araya toplamasını temenni ediyorum ki gecelerin benim başıma neler getirdiğini onlara haber vereyim.)

10. Terahḫam! Yâ Resûla'llâh faḍlen!

'Alâ hâze'l-ġarîb bi-lâ nevâlin

(Ey Allah'ın Resulü, lütfunla bu nasipsize merhamet et.)

11. Terahḫam! Mühcetî! Yâ nûra 'aynî

Ve yâ mir'âte envâri'l-cemâlî

(Ey gözümün nuru, ey güzellik nurlarının aynası! Ruhuma merhamet eyle.)

12. Bedet minküm ḫavâriḳun 'âliyâtün

Müeyyideten leküm şıdḳa'l-maḳâlî

(Doğru sözlerinizi teyit eden yüksek harikalar/mucizeler sizden görüldü.)

13. Terahḫaytüm ilâ 'arşı'l-celâlî

Fe-ķîle leküm tefadḳal bi'l-viṣâlî⁴⁵

(Celâl arşına yükseldiniz ve kavuşmaya buyurun denildi.)

14. Fe-entüm bedrunâ, bedrû'l-^ç Avâlî

Emîrû'l-enbiyâ'î bi-lâ cidâlin

(Siz bizim dolunayımız ve Avalî'nin dolunayısınız. Şüphesiz enbiyaların sultanısınız.)

15. Rafe^ç tüm zülmete'l-işrâki 'annâ

Şaffet eyyâmünâ ba^ç de'z-zevâlî

(Bizden şirk karanlıklarını kaldırdın. Zevalden sonraki günlerimiz parladı.)

⁴⁴ Bu kitap hakkında bilgi bulunamamıştır.

⁴⁵ Miraç olayına gönderme yapılmaktadır.

16. Ve kühüke evvelü'l-a' yâni halkan
 Ve ente'r-rûhu mihrâkı'l-kemâli
(Sen yaratılmışların ilk özüsün. Ey kemâlin mihrakı! Sen ruhun özüsün.)
17. Leğad nevvertenâ yâ Muştafânâ
 Bi-nûri'l-incizâbi ile'l-Celâli
(Ey Mustafa'mız! Şüphesiz sen Celâlin nûr-ı incizabıyla bizi nurlandırdın.)
18. Ve kad 'allemtenâ yâ muğtedânâ
 Şifâti ilâhinâ Mevlâ'l-mevâlî
(Ey önderimiz! Şüphesiz sen Mevlaların Mevlâ'sı olan Allah'ımızın sıfatlarını bize öğrettin.)
19. Tenezzel yâ Resûla'llâh façlen [11]
 Bi-ımdâdi yubâriqate'l-mişâli
(Ey Allah'ın Resulü, fazlınla parlayan bir şimşek gibi ruhuma in, imdadıma koş.)
20. Cema' te mekârime'l-ağlâkı⁴⁶ tırran
 Kerîme'l-ğuluği mağmûde'l-fe'âli!
(Bütün güzel ahlakı, güzel huyları ve övülen filleri kendinde topladın.)
21. Bi-merğadiküm meğâfü'l-'ârifine
 Ve mıkñâtısu ervâhü'l-e'âli
(Ravza-i Mutahharranız ariflerin tavaf ettikleri metaf ve yüce ruhların da mıkñatısıdır.)
22. Ve 'ızzü hayâtüküm kad zebbet şevkan⁴⁷
 İleyküm nûru iğlîmü'l-'Avâli
(Ve yüce hayatınıza yemin ederim ki Avâli bölgesinin nuru, şevkimi size doğru cezbetti.)
23. Fedâke ebî ve ümmî yâ şefî'î
 Ve yâ hâmi vakte'l-irtilhâli
(Ey şefaâtçim ve ey ölüm vaktinde koruyucum, annem ve babam sana feda olsun.)
24. 'Aleyküm dâ'imen ezke't-teğâyâ
 Devâmen bi't-tevâtüri ve't-tevâlî
(Her zaman peş peşe ve en çok en güzel selamlar sizin üzerinize olsun.)
25. Fe-yâ rihe's-şabâ in zürte yevmen
 Merâkıde sâdâtî bi'l-ihtifâli

⁴⁶ “Şüphesiz ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.” (Muvatta, Hüsnü'l-hulk, 8) Hadis-i şerifine gönderme yapılmaktadır.

⁴⁷ Bu dizenin vezni bozuktur.

(Ey sabah rüzgârı, bir gün seyyidlerimin mezarlarını törenle ziyaret etsen.)

26. ʿAleyke enînü ħubbi min fu'âdin

Fu'âdu ġarîbihim baġre'l-melâli

(Bıkkınlık denizindeki gariplerin gönlündeki sevgi iniltilerini iletmek senin üzerine görev olsun.)

5

Ġazel

[Mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün]

1. Meded yandım firâķ-ı âteşin-i yâr-ı ra' nâdan
Amân dîdârını görsem de çıksam dâr-ı dünyâdan
2. Meded dâġ-ı derûn-ı iştîyâķım iltihâb itdi
Amân yok mı? Ġarîbe bir niġâhı ol dilârâdan
3. Amân nerden? Geliş bu nâz ile söyle! Şabâ! Nerden?
Peyâm-ı luġfa gel! Allâh için sîmûrg-ı Baġhâdan
4. Neler çekmekdeyim bu teng-nây-ı derd-i firâķatten
Tecessüm eylese derdim urûr dem Tûr-ı Sînâdan
5. Ġarîb bîçâre ben cânânımı hiç görmeden sevdim
Neye müncer olur ġâlîm ʿaceb görsem bu sevdâdan
6. Melûlüm dîdeme zindân-ı ġasretdir bu kişverler [12]
Sa' âdet âh eger ben rû-be-râh olsam bu şâhrâdan
7. Beyâbânî nişîmenlerde bir tarz-ı ġarîb üzre
Cefâ-yı yârı ta' dil eylesem bir vâyvaylâdan
8. Bu nâlîşlerle ifhâm idemezsin derdiñi Mâhir
Bu bir cüz'-i nişândır dildeki bürdâ'-i dehyâdan

6

Medîne-i Münevvereniñ Bir Ğarîbi Lisânından

[Mef' ûlü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün]

1. Hüzni ü enîn-i firkat ile ağlamakdayım
Der-hâtır eyledikce şafâ-yı Medineyi
2. Bir derd-i bî-devâya giriftârdır gönül
Âh görmez oldu dide fezâ-yı Medineyi
3. Reng-i ziyâ-yı 'âlem-i ğaybı görür gönül
Gözler görünce luğf-ı hevâ-yı Medineyi
4. Tercih ider 'urûc-ı Mesih üzere ehl-i dil
Mi' râc-ı cân-ı şubh-ı kabâ-yı Medineyi
5. Cevv-i hevâ-yı hayrete tayyâr ider kabâ
Mürg-i dil-i mürîd-i fenâ-yı Medineyi
6. Nûr-ı nücûm-ı 'âlem-i nûr eyliyor münîr
Dâ'im leyâl-i şayf ü şitâ-yı Medineyi
7. Kuds-ı berîd-i cân-ı cihân ziyâ bilür
Âgâh dil nesim-i şabâ-yı Medineyi
8. Şehr-i Medîne mekteb-i esrâr-ı ğaybdır
Fikr eyle! Kadr-i âl-i 'abâ-yı Medineyi
9. Dil-beste-i lağif-i nesim-i Medineyim
Ta'şîr ider riyâz-ı şerâ-yı Medineyi
10. 'Ulviyyet-i semâ-yı dehâ nerdübândır
Fikr eylemek mü'eşşir-i cây-ı Medineyi
11. Çeşm-i fuhûle manzarası nûrlar saçar

İşbât ider ‘ulüvv-i livâ-yı Medîneyi

12. Bilmem neden? Bu nisbet-i ‘ulyâya mazharım [13]
Sevdim o semt-i şâh-ı vefâ-yı Medîneyi

13. Mes’ûldür Cenâb-ı Hudâdan bu derdime
Dermân ide şuhûd-serâ-yı Medîneyi

7

Қасіде-і Қур’âниые

[Mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün]

1. Dil-i nâ-şâdımı tesrîr iden esrâr-ı Қур’ândır
Harâb-âbâdımı tenvîr iden envâr-ı Қур’ândır
2. Ne mu‘ciz, nazm-ı ‘âlî, hâvî-i küll-i haķâyıķdır
Dil-i ‘ârif hîfâbı neş‘esiyle ‘arş-ı Raĥmândır
3. Te‘âla’llâh ne ‘arşî neş‘eler iĥsân ider Қур’ân
Şafâ-yı şadr u nûr-ı dîde-i erbâb-ı ‘irfândır
4. Hele bir dîde-i diķķatle baķ! İ‘câz-ı Қур’âna
Ĥavârîķ üzre fâ‘iķdir ‘ulûma baĥr-ı ‘ummândır
5. Muķaddes nûr-ı ‘âliden nişânlar ‘arz ider Қур’ân
Ziyâdır dîde-i îķâna ĥurşîd-i fûrûzândır
6. İllâhiyatı gel! Ögren! Bu levĥ-ı ‘ilm-i ‘âliden
Bu, firdevs-i me‘ânîdir, ledünniyyâta bürhândır
7. Ne mu‘ciz tarz ile taşvîr ider ‘ulviyyet-i Ĥaķķı
Esâs-ı vaĥdeti ifhâm iden insâna Furķândır
8. Anıñ her sûresi bir burc-ı ĥurşîd-i haķâyıķdır [14]
Heyûlâ-yı ‘ulûmuñ şûret-i zîbâsı Қур’ândır

9. Büyük hem pek büyükdür kıadr-i lâhûtî-i Kıur'ânî
Anîñ herbir hîfâbı saıvetinden 'arş lerzândır
- 10.Fünûn-âgâh olan taıdır ider esrâr-ı Kıur'ânı
Ne bilsün ferd-i 'âdî kıadr-i Kıur'ânı o 'üryândır
- 11.Temâşâ-yı ziyâ eyle! Bu mir'ât-ı muıaddesden
Şu'â'ât-ı kemâl-i muıtlaka mihrâkı Kıur'ândır
- 12.Kelâm-ı Kibriyâ! Nûr-ı hüdâ, bürhân-ı Peygamber
O Peygamber ki zâtı iftihâr-ı nev'-i insândır
- 13.Ne 'âli-kıadr peygamber ki nûrı 'âkı-ı evveldir
Muıaddes, nûr-ı a'zam, hâşılı hürşid-i ekvândır
- 14.Yüzi mir'ât-ı esmâ vü şifât-ı lâyezâlidir
Gubâr-ı hâk-i pâyı kimyâ-yı 'âlem-i cândır
- 15.Nişânın görmek isterseñ gönülde 'ilm-i 'âliniñ
Devâm it hâzret-i Kıur'âna Mâhir! Derde dermândır

Kaynakça

- Bakay, Hafize. *Ara Nesilde Üç Mecmua (Güneş, Gülşen, Şafak) Üzerine Bir İnceleme ve Seçilmiş Metinler*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Memur Sicil Zarfları [DHSAİD.d]. No. 25, Gömlek No. 395.
- Enginün, İnci. "Abdülhak Hâmid Tarhan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/207-210. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Halıcı, Şaduman. *Yüzellilikler*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Kaplan, Mehmet. *Şiir Tahlilleri-1*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2000.
- Kaplan, Mehmet. *Şinasi'nin Türk Şiirinde Yaptığı Yenilik, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009.
- Karaca, Emin. *150'likler*. İstanbul: Altın Kitaplar, 2005.
- Karpat, Kemal. *Edebiyat ve Toplum*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- Mücellidoğlu, Ali Çankaya. *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*. Ankara: Mars Matbaası, 1969.
- Nasr, Seyyid Hüseyin. *Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- Nasr, Seyyid Hüseyin. *İnsan ve Tabiat*. İstanbul: Yeryüzü Yayınları, 1982.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Sicill-i Osmani Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*. haz. Mustafa Keskin. Ankara: TTK Yayınevi, 2008.
- Safi, İhsan. "Sahra (Abdülhak Hamit Tarhan)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. Erişim 8 Ekim 2023. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/sahra-abdulhak-hamit-tarhan>.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. "Türk Edebiyatında Cereyanlar". *Edebiyat Üzerine Makaleler*. haz. Zeynep Kerman. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998.
- Turan, Taner. *1880-1895 Yılları Arasında Yayımlanmış Şiir Kitapları Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Us, Hakkı Tarık. *Elli Yıl -Son Asır Türk Muharrirlerinin Jübile Merasimi Hatırası-* İstanbul: y.y. 1943.
- Ünver, İsmail. "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Türkoloji Derneği Dergisi* 9/1. (1993), 51-89.
- Yetik, Erhan. "Hayret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/60-61. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Yılmaz, Ahmet Yusuf. *Cumhuriyetin Sürgünleri Yüzellilikler*. Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Yılmaz, Mehmet. *Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1992.
- Zeyrek, Suat. "II. Meşrutiyet'te Demokratik Muhalefetin Sonu: Arnavut İsyanları ve Sonuçları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 33/2. (2012), 299-336.